

Literáti Gergő

Az uniós és a tagországi fejlődés kerékkötői

„A globális válság hatása az Európai Unióban”
című tanulmánykötet tükrében

(SZERK. FARKAS BEÁTA, CAMBRIDGE SCHOLARS PUBLISHING, 2012)

A *The Aftermath of the global crises in the European Union*¹ című tanulmánykötet a 2008-ban kirobbant globális krízis Európai Unióra gyakorolt hatásainak különböző vetületeit mutatja be. A téma feldolgozását mind elemzői, mind olvasói szempontból nehezíti az Európai Unió felépítményének komplexitása és dinamikája. A komplexitás egyik forrását a tagországok nagy száma és heterogenitása, a másikat pedig a makrogazdasági vonatkozások sokasága adja. Ami a dinamikát illeti, a térség átmeneti állapotban van: a 28 jelenlegi tagállam eltérő sebességgel halad a szuverén nemzetállamiság felől az európai föderáció nem teljesen kiforrott jövőképe felé. Ezen „összefejlődési folyamat” elmúlt 60 évének alighanem két legjelentősebb fejezete záródott le a közös valuta 1999-es bevezetésével és a 13 új tagország 2004 óta történt csatlakozásával, amikor a Lehman Brothers

bedőlésével megindult válság több hullámban elérte az Európai Uniót.

Összegezve: a vizsgálat tárgya egy bonyolult makrorégió, amelynek alkotóelemei több egymásra épülő szinten egyesülnek, amikor a rendszer egy, minden alkotó elemét eltérően érintő külső sokkot szenved el. A cím által kijelölt átfogó téma terjedelméből logikusan következik a kiadvány felépítése: *Farkas Beáta* 11 különböző szerző tanulmányát fűzi össze, így lehetővé téve, hogy a különböző nézőpontokat az egyes területek legavatottabb kutatói ismertethessék.

A szerkesztő a problémakör sokrétűségére ügyelve tagolja a kötetet három nagy fejezetre, amelyekben az unió növekedési kilátásait, a fiskális és monetáris politika kihívásait és az úgynevezett kohéziós országok válságra adott válaszlépéseit járja körül. Az összeválogatott 11 tanulmány változatos képet mutat a kutatási típus tekintetében: más kutatások eredményeit bemutató vagy szintetizáló tanulmányok mellett leíró vagy akár mélyebb ökonometriai

Levelezési e-cím: literatig@asz.hu

vizsgálatokkal alátámasztott újszerű okfejtésekkel is találkozhatunk. Az egyes tanulmányok között átfedések vannak, ami érthető a 11 különböző szerző miatt, ugyanakkor az olvasó számára nem zavaró, mert inkább pontossítják a tartalmat, mint ismétlik.

EGY ELVESZTEGETETT ÉVTIZED VAGY ERŐSEBB JÖVŐ
Célszerűen megválasztva, sorrendben az első helyre került *Fabian Zuleeg*, a European Policy Center vezető közgazdászának *Egy elvesztegetett évtized vagy erősebb jövő* című tanulmánya, amelyben indító gondolatként egyfajta összképet ad azokról a problémákról, amelyet a későbbi tanulmányok bontanak ki. A szerző mindenekelőtt az európai társadalmi-gazdasági berendezkedés specialitásaira hívja fel a figyelmet. Tény, hogy az uniós országok GDP-arányos kiadása 2012-ben 6 százalékkal magasabb volt, mint az OECD-országok hasonló adata. További tény, hogy ez az eltérés egyrészt az oktatáshoz és egészségügyhöz hasonló szolgáltatások egyetemlegességére, másrészt a relatíve nagylelkű szociális háló fenntartására vezethető vissza. A szerző szerint ez a sajátosság fejezi ki az európai emberek értékítéletét: jóllehet erős a hitük a kapitalista piacgazdaság alapelveiben, erős a meggyőződésük arról is, hogy az egyesült államokbeli szabadpiaci kapitalizmus finomhangolásra szorul. Vagyis mielőtt értékelnénk az előttünk álló kihívásokat, meg kell értenünk az úgynevezett „szociális piacgazdaság” vagy „jóléti állam” melletti elkötelezettséget. Ez az elkötelezettség az utóbbi időben a fenntarthatósági kérdések hangsúlyozásával egészült ki.

A tanulmány öt hosszú távú növekedési kockázatot jelentő kihívást vázol fel, amivel Európának meg kell küzdenie. Elsőként említi ezek közül a globalizációhoz kötődő tényezőket. Európa kétségkívül az egyik legnagyobb haszonélvezője lett a globalizációnak, és ugyan a világkereskedelemben betöltött meghatározó szerepének köszönhetően lehetővé vált az életszínvonal emelkedése, a versenyképesség

területén azonban problémák mutatkoznak. Az USA felülmúlja Európát az innováció és a vállalkozói készségek tekintetében, a fejlődő országok számára pedig az alacsony bérek jelentenek versenyelőnyt. Az európai közösség heterogenitása ebből a szempontból is megmutatkozik: a Világ gazdasági Fórum 2012. évi versenyképességi rangsorában az első tíz pozícióból hatot észak- és nyugat-európai országok foglalnak el, miközben Franciaország a 18., Görögország pedig a 91. helyen áll. A szerző rámutat, hogy amennyiben meg kívánjuk őrizni az európai értékeket, a globális verseny nélkülözhetetlenné teszi a nagyobb arányban elvont közpénz minőségi felhasználását. Vagyis az elvonások nem jelenthetnek „egyszerűen egy járulékos költségelemet”, társadalmi hasznot kell generálniuk. Az elvonások csak a humán tőkébe és az infrastruktúrába való befektetésként járulhatnak hozzá a térség hosszú távú gazdasági teljesítményéhez. Utóbbiak figyelmen kívül hagyása együtt jár a versenyképesség leépülésével, azaz a tőkevonzó képesség elvesztésével, ami a könnyen mobilizálható termelési tevékenységek további eltelepülésével és főként a képzetlen munkaerőt igénylő munkahelyek megszűnésével fenyeget.

Ez utóbbi az összes szektor humán erő-intenzitásának csökkenésével együtt a munkanélküliség robbanásszerű növekedéséhez vezet. A munkanélküliség, a bevándorlók integrációjának hiánya, az etnikai alapú társadalmi kirekesztettség és a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek, mint fájdalmas kísérő jelenségek elviselhetetlen terhet rónak a szociális védőhálóra, visszahatva a verseny- és önfenntartó-képességünkre. Ezek a gondolatok egészen megszire vezetnek, ha az olvasó szembeállítja azokat az ILO² legfrissebb adataival, amelyek szerint a 2008-as válság óta Európában 6 millió munkahely szűnt meg. Mindeközben a GDP volumene megközelíti az akkori kibocsátási értéket és a legtöbb tőzszeindex rekordmagasságokban van. Ha tehát figyelembe vesszük, hogy a gaz-

daság alkalmazkodása, technológiai fejlesztései révén ilyen mértékű munkaerőt képes 5 év alatt kiváltani, akár a 2007-es profitabilitás biztosítása mellett, további kérdések merülnek fel a hagyományos válságkezelési eszközök eredményességét illetően.

Ami a demográfiai folyamatokat illeti, az alacsony népszaporulat és a növekvő várható élettartam kombinációja súlyos hatást fog gyakorolni az európai társadalomra. Ugyanakkor a világ legnépesebb országainak növekvő középosztálybeli lakossága által generált kereslet-növekedés tovább nehezítheti az importfüggő európai gazdaság természeti erőforrásokért vívott harcát, ami komoly inflációs nyomást és növekedési korlátokat jelent.

A szerző megjegyzi, hogy a klímaváltozás kérdése némiképp kilóg az eddig felsorolt tényezők sorából. Európa ugyanis komoly elkötelezettséget vállalt a klímaváltozás hatásainak tompítására, miközben a kérdést az üvegházhatású gázok kibocsátása tekintetében szintén meghatározó nagyhatalmak csatlakozása nélkül érdemben nem képes befolyásolni. Gyakorlatilag két választási lehetőség mutatkozik. Az első, hogy Európa a saját jólétét kockáztatva, a kérdés fontossága mellett kitartva próbálja meg a környezeti fenntarthatóságot a növekedéssel kombinálni vagy akár annak motorjává tenni azt. A második szerint lemond erről a célról és figyelmen kívül hagyja globális felelősségét. A felvetés érdekessége, hogy játékelméleti dilemmákat idézhet fel az olvasóban, lehetőséget teremtve ezzel a probléma ilyen irányú továbbgondolására.

HOGYAN GYORSÍTSUK FEL A NÖVEKEDÉST EURÓPÁBAN? *Matti Viren* finn akadémikus professzor *Hogyan gyorsítsuk fel a növekedést Európában?* című kutatásában arra keresi a választ, hogy az első fejezetben azonosított mennyiségi korlátok mellett mi lehet a kilábalás motorja. A historikus adatok tükrében tényként állapítja meg, hogy a II. világháború vége óta az európai növekedési ráták csökkennek, illetve hogy

alulmúlják az egyesült államokbeli és az újonnan iparosodott országok vonatkozó adatait. A kérdésre nem adnak egybehangzó választ a növekedési elméletek, de rövid áttekintésükkel a szerző igyekszik kiválasztani azt a közös jellemzőt, ami az eltérő megközelítések metszetében található. Ez a közös jellemző a minőségi fejlődés. A klasszikus Solow-modell szerint még a technológiai fejlődés, az optimistább új növekedési elmélet szerint már a GDP magas hányadának megtakarítása a kulcs, mivel az utat talál a technológiai fejlődés nagyobb arányú finanszírozásához, gyorsabb növekedést serkentve ezzel. A schumpeteri nézőpont szerint ehhez viszont innovációbarát jogi és pénzügyi környezetre van szükség.

Ezek alapján az elemzés a nemzeti számlák aggregátumai helyett a kulcsintézményi és strukturális tényezők növekedésre gyakorolt hatásait kívánja feltárni. Feltevése szerint ezek a tényezők a produktív inputokon és teljes tényező termelékenységen keresztül befolyásolják a növekedést. A szerző empirikus modelljét a logaritmikus kibocsátásnövekmény becslésével illeszti a 15 régi EU-tagállam 1971–2011 közötti adataira. A regresszióba bevont változók: a GDP munkajövedelem-hányada, a GDP-arányos állami kiadás, az éves munkaórák száma, a függőségi ráta, a reálkamatláb, a devizaárfolyam, a csúcstechnológiai ágazatok részesedése a teljes gyártás hozzáadott értékéből és a külkereskedelmi cserearány. Mivel a GDP-növekedés keresztmetszeti szóródásra koncentrált, nem pedig az output ciklikus változásaira, a becslések során fix hatásmodell alkalmaz. A bemutatott 10 regressziós becslés közül a legjobb illeszkedésű 78,8 százalékos magyarázó erőt ért el.

Az eredményeket többféleképpen mutatja be, segítve ezzel az olvasót a megértésben. Először az egyes változóknál bekövetkező egy szóráségségnyi változásnövekedésre gyakorolt hatását ábrázolja. Ezt a rögzített keresztmetszeti hatásokkal árnyalja, ami az egyes orszá-

goknál mutatja a szintkülönbséget az általános modell által becsült értékhez képest. Végül az eredmények legszemléletesebb bemutatását azzal az interpretációval adja, amely szerint, ha egy döntéshozó a 2,4-ről 3,4 százalékra kívánja emelni a növekedés ütemét, a következő változókat például a következőképpen szükséges befolyásolnia:

- munkajövedelem-hányad 66% => 61%
- kormányzati kiadás 48% => 43%
- éves munkaórák száma 1600 óra => 1700 óra
- függősségi ráta 24% => 23%
- reálkamatláb 3% => 2%

Bár a szerző több helyen is felhívja a figyelmet a modell leegyszerűsített mivoltára, az eredmények tekintetében mindenképpen elérte a célját, hiszen tetszetős formában képes bemutatni, hogy a növekedés beindítása nem teljesen lehetetlen Európában.

JAPÁN KÉT ELVESZTEGETETT ÉVTIZEDE: TANULSÁGOK NAPJAINK EURÓVÁLSÁGÁHOZ Az első fejezetet *Masahiko Yoshii*, a kobei egyetem professzorának *Japán két elvesztegetett évtizede: tanulságok napjaink euróválságához* című tanulmánya zárja. Japán nominális GDP-je 2011-ben nagyjából megegyezett az 1991-ben mért adattal. A közgazdászok az elmúlt húsz évben alaposan áttanulmányozták Japán e két elvesztegetett évtizedének okait és megoldási lehetőségeit. A japán kutató feltett szándéka, hogy ezeknek a kutatásoknak a tapasztalatait összegezve az európai válság szempontjából is hasznosítható következtetéseket vonjon le.

Japánban a '80-as évek végéig a bankok a jelzálogok minőségét és az adósok jövedelemtermelő képességét figyelmen kívül hagyva helyezték ki hiteleiket, fenntartva ezzel a tőke- és ingatlanpiaci árak szakadatlan emelkedését. Az eszközárrobbanás és a megnövekedett tőkeáttétel fűtötte a fogyasztást, a rossz és túlzott befektetéseket – azaz a kapacitások ésszerűtlen mértékű bővítését – végső soron a növekedést. A gazdaság lehűtése érdekében a jegybank a '90-es években agresszív kamatemelésbe kez-

dett, ami előidézte az ingatlan- és részvénypiaci lufi kipukkanását. A szerző részletesen bemutatja, hogy a fizetéseképtelenné vált vállalati hitelek félrekezelése, a monetáris és fiskális politikai lépések tekintetében pedig a megfelelő időzítés és mérték elvétele hogyan vezetett a válság elhúzódásához.

Japán relatív helyzetének romlását jól mutatja, hogy a világ 1990-ben legversenyképesebb országa mára a 26. helyre esett vissza a vonatkozó rangsorban. Bár a tanulmány a lufi kirobbanásával indul, talán a jobb megértést szolgálhatta volna, ha a közvetlen előzmények sorában szerepel az – Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Nyugat-Németország és Japán között az amerikai dollár jennel és német márkával szembeni gyengítése érdekében létrejött – úgynevezett Plaza Megállapodás aláírása, amely kulcsmomentumnak bizonyult Japán gazdasági megpróbáltatásai szempontjából. A jen kurzusa az 1985-ös 200 körüli dolláronkénti árfolyamról 1990-re 135-re, majd 2011-re 80-ra erősödött.

A szerző tanulságként megjegyzi, hogy a 2012-es ESM és a Europe 2020 stratégia üdvözlendő lépések, de a gazdaságpolitika csúcshintézményeinek határozott, összehangolt lépéseket kell tennie, ha Európa el akar kerülni két elvesztegetett évtizedet. Ha az olvasó arra gondol, hogy mennyire összetett és nehézkes az európai döntési mechanizmus egyetlen nemzetállaméhoz mérten, akkor a szerző óva intő szavai mindenképpen megalapozottnak tűnnek.

AZ EU-KÖLTSÉGVETÉS: EGY TRÓJAI FALÓ A MAGASABB SZÍNVONALÚ KÖZPÉNZFELHASZNÁLÁSÉRT *Gabriele Cipriani* 1978-ban csatlakozott az Európai Számvevőszékhez, ahol jelenleg a strukturális politikákért, közlekedésért és energiáért felelős kamara igazgatója. Az ő nevéhez fűződik a második fejezetet indító, *Az EU-költségvetés: egy trójai faló a magasabb színvonalú közpénzfelhasználásért* című értekezés, amely az EU-költségvetés felhasználásának minőségi aspektusait veszi górcső alá. A tanulmány értékét növeli,

hogy a szerző okfejtését jó érzékkel összeválogatott, európai számvevőszéki jelentésekből származó szemelvényekkel támasztja alá.

Az EU GDP 1 százalékának megfelelő éves közösségi költségvetési kiadás a nemzetállami költségvetési kiadásokhoz mérten marginális. Ennek megfelelően az EP megerősítette, hogy más szerepet kell betöltenie: az EU költségvetési kiadás célja az európai hozzáadott érték teremtése.

Ez a nem teljesen kiforrott szemlélet, azt az elméleti követelményt testesíti meg, miszerint a közösségi beavatkozásnak nagyobb értéket kell teremtenie, mint ami a tagországok azonos forrásból végrehajtott intézkedéseinek eredőjeként adódna. Ennek megvalósulását három párhuzamos gyakorlati elvárás hivatott biztosítani.

Először is a döntéshozókkal szembeni elvárás, hogy a politikai hatékonyság helyett a szakmai hatékonyságot³ helyezték előtérbe, vagyis a siker mércéje ne a források kiosztása, hanem a célzott társadalmi hatások elérése legyen.

Másodszor az EU-kiadásoknak

- katalitikusnak,
- célzottnak (hatáselemzés alapján a legnagyobb hozzáadott érték elérésére kell irányulniuk)
- és realiztikusnak (a kitűzött célokat elérhetőnek) kell lenniük.

A katalitikus hatásra vonatkozó elvárás hivatott biztosítani azt az „elegendő kritikus forrást”, amely olyan látható eredmények elérését teszi lehetővé, amelyek egyébként nem vagy csak nagyon lassan valósultak volna meg. Ez azt jelenti, hogy a források jobb összpontosítására van szükség, vagyis a jelenlegi gyakorlat – amely szerint a források 70 különböző program között forgácsolódnak szét – felülvizsgálatra szorul. Az EU-költségvetésnek „inkább a tortát kell biztosítani, mint a cukormázot” – fogalmazza meg találóan a szerző.

Harmadszor, az intézkedések, projektek kapcsán négy dologra kell megkülönböztetett

figyelmet fordítani ahhoz, hogy a legjobban használjuk ki a forrásokat:

- megfelelő intézményi kapacitások, az „értelmes” projektek felismerésére,
- a szükségletek azonosítása,
- a rendelkezésre álló forrásokkal konzisztens célok megállapítása,
- az elért eredmények bemutatása tartalmas, jelentőségteljes indikátorok segítségével.

A felsorolás egy eredményes közösségi program lebonyolításának nélkülözhetetlen elemeit tartalmazza. Az EU ezzel összhangban a lisszaboni szerződésben lefekteti egy értékelési jelentés szükségességét. A jelentéssel szemben támasztott műfaji elvárásokban gyakorlatilag az INTOSAI által támogatott programértékelési módszertan jegyei köszönnek vissza.

Talán nem lehet elégszer ismételni a szerző azon szavait, hogy óvakodni kell attól a mítosztól, miszerint eredményeket csakis pénzügyi erőforrásokkal lehetséges elérni, hiszen a legnagyobb hozzáadott érték gyakran a szabályozói szférában szabadulhat fel.

A szerző külön foglalkozik a pénzügyi korrekciós mechanizmusok három fő problémájával, miszerint:

- a Bizottság csak az adott tagállamtól követheti a helyreállítást, a végső felhasználót ez valószínűséggel nem érinti,
- mivel ezek a korrekciók általában a programok végén születnek, nem alkalmasak a program alapvető hibáinak javítására,
- az EU-kiadás input jellegének köszönhetően a források visszatérítését nem az eredmények vagy szándékolt hatások nem teljesülése váltja ki, hanem az allokáció szabálytalansága.

Mivel az EU-költségvetés célja a közös európai célok megvalósítása, ezért elvárható, hogy a Bizottság teljesen elszámoltatható legyen a felhasznált források kapcsán. Ehhez viszont fel kell számolni azt a helyzetet, amely szerint az EU-nak nincs ráhatása a projektek mikroszintű igazgatására, vagyis hogy a megvalósításban

nem kompetens. Ebből logikusan következik a szerző felvetése, miszerint a Bizottságnak tanúsítania kellene a nemzeti forráselosztó ügynökségek szakmai megfelelőségét, ezáltal felelősséget vállalva a döntéshozatalban.

Az előzőekben leírtak figyelembevételével elérhető, hogy az EU-költségvetés a nemzeti költségvetések rendszerébe beágyazódva kis mérete ellenére is jelentős pozitív hatásokat váltson ki, akárcsak egy sajátos, jótékony hatású trójai faló.

AZ EURÓVÁLSÁG: 10 PROBLÉMA, KEVESEBB MEGOLDÁS A közös valuta problémáinak mozgatórugóit, *Darvas Zsolt*, az MTA és a Bruegel Intézet kutatójának *Az euróválság: 10 probléma, kevesebb megoldás* című munkájából ismerhetjük meg. A szerző tanulmányának első részében az euró konstrukciós hibáit és a kilábalást hátráltató egyéb tényezőket veszi sorra:

- a stabilitási és növekedési paktum hibája, a tagországok fegyelmetlensége,
- a magánszektor sérülékeny pontjainak figyelmen kívül hagyása: súlyos folyó fizetési mérleg-deficitekben lecsapódó improduktív beruházási és fogyasztási „boom”-ok,
- a strukturális alkalmazkodás hiánya,
- a válságkezelő mechanizmus hiánya,
- a bankrendszer és a szuverén államadósság kölcsönös függősége: a hazai bankszektor portfóliójában szereplő, nagyarányú hazai állampapírnak köszönhető „halálos korreláció”,
- a tagországok megnövekedett kölcsönös függősége (fertőzések lehetősége),
- a végső hitelező hiánya (az államok számára),
- lefelé gyűrűző spirál, a válság és a növekedés közötti negatív visszacsatolás,
- az euróövezeti fiskális politika hiánya,
- végrehajthatalmi és demokratikus deficit.

Jól látható, hogy az első négy tényező a válság előtt is jól látható problémát jelentett, míg utóbbiak csak a válság hatására kerültek előtérbe. A szerző soraiból kitűnik, hogy a problémák kezelésére olyan megoldások születtek, amelyek pusztán a döntéshozók gondolkodási

időhöz juttatásához elegendőek. Ami a problémák hosszú távú megoldását illeti, csak az integráció további elmélyítése mutatkozik lehetséges útnak, amennyiben a cél a bevezető tanulmányban bemutatott európai életvitel megőrzése. A bankunió, az „Eurobond” és a fiskális unió lehetnek a következő állomások a fejlődés útján. A tanulmány egyértelműen azt sugallja, hogy ez egy egyirányú út, a problémák előli menekülés csak előrefelé lehetséges.

A tanulmány második részében a szerző kihangsúlyozza, hogy az euró szempontjából legsúlyosabb problémát a dél-európai államok adósságpályái és növekedési kilátásai jelentik. A szerző érvelése szerint a keresetek lefelé irányuló merevségéből kiindulva csak egy gyengébb euró hatására megnövekvő export által hajtott infláció segíthetne a bérek és árak területén mutatkozó aránytalanságok felszámolására. Az exporttöbblet okozta kibocsátásnövekmény a fejlett európai országokban az alacsony munkanélküliség miatt emelné az egységnyi munkaerőköltséget, az „elárazott” gazdaságokban viszont változatlanul hagyná a magasabb munkanélküliség, munkaerő-kínálat miatt. Hangsúlyozni szükséges, hogy ebben az esetben nem egyszerűen a növekedés beindítására lenne felhasználandó a leértékelés, hanem – felismerve, hogy a nemzetgazdaságok relatív áraiban rejlő egyensúlytalanságok csak növekvő árak esetében szüntethetők meg – a déli államok versenyképességének helyreállítására. Az adósságot illetően a szerző a segélyekkel és kölcsönökkel szemben a déli országokba irányuló európai beruházási program indítását szorgalmazza.

A SZUVERÉN ADÓSSÁGVÁLSÁG ÉS A GAZDASÁGI ÉS MONETÁRIS UNIÓ PILLÉREINEK MEGGYENGÜLÉSE A fejezetet *Losoncz Miklós*, az MTA doktorának *A szuverén adósságválság és a gazdasági és monetáris unió pilléreinek meggyengülése* című munkája zárja. Ez a kutatás jól kiegészíti az előző tanulmányt, a kötet két leginkább összetartozó részéről van szó.

Jóllehet, az euróövezet nem teljesíti az optimális valutaövezet alapkritériumait és sok szempontból hibás konstrukció, a szerző szerint elutasítható az a feltevés, amely szerint a közös valuta bevezetése vezetett a súlyos válsághoz, sokkal inkább a gazdaságpolitikai és költségvetési felelőtlenség okozta azt. Az euró nem bukott meg, mint fizetőeszköz vagy tartalékvaluta, a válság hatására nem szenvedett el súlyosabb értékvesztést az elmúlt öt év távlatában, továbbá megóvta a tagokat a súlyos árfolyamsokkoktól. Az euró alapvető célját is betöltötte: a tranzakciós költségek övezeten belüli csökkenése nagy lökést adott a kibocsátásnak.

A tanulmány bemutatja, hogyan hatott az adósságválság az EMU három: „nincs kilépés”, „nincs államcsőd”, „nincs kimentés” néven ismert alappilléreire. A szerző gondolatmenetét követve az olvasó számára világossá válhat, hogy a három pillér a valutaövezet „se veled, se nélküled” típusú kiinduló állapotát tükrözi. Az a tény, hogy nincs közös fiskális politika, amely a terhek közös viselésével teremtené meg a fedezetet az övezet egyensúlyi problémáinak kezelésére, egyben azt is jelenti, hogy nincs meg a tagországok közötti bizalom, ezért a felelőtlen gazdálkodásból fakadó erkölcsi kockázatok csak a kiskapuk lezárásával kezelhetők, aminek egyenes következménye a már említett három tilalom. Ezek életképtelensége a konjunktúra közben nem mutatkozott meg, csak a felfutó adósságválság teszi szükségessé a lazításukat. Mivel ezek az EMU alappillérei, enyhíthetők ugyan, de nem törölhetők el teljesen. A szerző részletesen kifejti, hogyan pultak fel a tilalmak, milyen lépések történtek az együttműködés magasabb szintje felé történő elmozdulás terén, illetve milyen új struktúrák kialakítására van még szükség.

A szerző mondanivalójának egyik legérdekesebb része, amelyben a fizetésimérleg-egyensúlytalanságok felépüléséről alkotott képet igyekszik árnyalni. Megjegyzi, hogy bár csak a „nincs mentőcsomag szabály” zárja ki közvet-

lenül az optimális valutaövezet létét, *Mundell* elméletének a humán tőke szabad áramlására és a belső homogenitásra vonatkozó feltételei sem teljesülnek. Ezeket a gyenge pontokat tovább erősítették az EMU intézményi és politikai keretrendszerének tökéletlenségei. A dél-európai államok szempontjából döntő tényezőnek bizonyult a kamatcsatorna primátusa az árfolyamcsatorna felett. Az ECB „one size fits all”⁴ szellemében folytatott monetáris politikája ezekben az országokban negatív reálkamatokat eredményezett. Ez olyan állapotot jelent, amelyben pozitív hozam nem érhető el nagyobb kockázat vállalása nélkül, ami a megtakarítási ráta visszaesését idézheti elő, továbbá fogyasztási és kényszerberuházási „boomot” eredményezhet. Ami tény, hogy az árak és a bérek élesen emelkedtek a dél-európai országokban, lerontva ezzel nemzetközi versenyképességüket. Az is tény, hogy ezzel egy időben a nyugati és északi országokban hatalmas folyó fizetésimérleg-többletek, míg déli társaiknál hasonló mértékű hiányok halmozódtak fel. A szerző szavait alátámasztani látszik, hogy az olvasó számára nyilvánosan elérhető statisztikai idősorok alapján a spanyol reálárfolyam 18, a német 6 százalékot emelkedett az euró bevezetése óta.

A tanulmányt olvasva biztosnak tűnik, hogy a jelenlegi átmeneti állapot nem végleges, az integrációnak el kell mélyülnie vagy a folyamatnak vissza kell fordulnia. Az írásban idézett számítások – például Görögország 50, Németország pedig 20 százalékos GDP-csökkenést szenvedne el a görögök eurózónából történő kilépése esetén – egyértelműen érzékeltetik a döntések halogatásának lehetséges alternatívaköltségeit.

Az európai integrációnak addig van létjogosultsága, amíg a felek kölcsönösen érdekeltek a folyamatban. A fejlett országok esetében ez az érdekeltség abból a felismerésből fakad, hogy csak egységes globális hatalomként képviselhetik eredményesen érdekeiket, óvhatják meg társadalmi berendezkedésüket. A fejletlenebb

országok számára ez a gazdasági felzárkózás, vagyis a konvergencia ígéretében ölt testet.

A VÁLSÁG MINT FORDULÓPONT AZ EURÓPAI KONVERGENCIA MODELLBEN Farkas Beáta, az SZTE professzora, a harmadik fejezetet bevezető *A válság mint fordulópont az európai konvergencia modellben* című tanulmányában arra keresi a választ, hogy a múlt hibáiból és pozitív példáiból tanulva hogyan lehetne életet lehelni az elakadt konvergenciafolyamatokba.

Kiindulópontja, hogy az európai politikának fel kell ismernie, a válsággal szembeni törekvéség kapcsán a törésvonal nem a régi és új tagországok, hanem a fejlett és kohéziós országok között húzódik. A konvergencia motorját ugyanis ezen országok mindegyikében a beáramló külföldi tőke jelentette, alacsony megtakarítási ráta mellett. Ennek következtében a fejlettebb országokkal szemben felépült negatív befektetési pozíciók konszolidációja hosszabb időt vehet igénybe, ami lecsökkenti annak valószínűségét, hogy a külföldi tőke a közeljövőben is hasonló szerepet töltsön be. A fenntarthatóság szempontjából további kockázatot jelent, hogy – mivel az egyes gazdaságokban eltérő hatékonysággal használják fel a külföldi forrásokat – bizonyos beavatkozások nélkül a leépített súlyos külső adósságok újra felhalmozódnának.

A másik alapvető probléma, hogy az egy főre jutó GDP növekményének alakulása igazolni látszik: a legnagyobb felzárkózási léptéket az alacsony fejlettségi szintről induló kohéziós országok produkálták, a fejlettebbeknek nem jelentett választ a konvergenciamodell. A szerző jól árnyalja a képet az egy főre eső végső fogyasztás párhuzamos bemutatásával. Mivel egyes országok meglehetősen eltérő helyet foglalnak el a két rangsorban, többet tudhatunk meg az életszínvonalbeli konvergenciáról és a fogyasztás növekedésében betöltött szerepéről.

Az európai konvergenciamodell újrakalibrálásához szükséges információk a szerző iránymutatásai alapján jól kiolvashatók a

fizetésimérleg-statisztikák összefüggéseiből. A 2004-től csatlakozó kohéziós országokban a külföldi tőke jellemzően külföldi közvetlen tőkebefektetés, azaz FDI formájában jelent meg, szemben a mediterrán régió országaival, amelyek elsősorban a portfóliót, vagyis az értékpapír-befektetéseket vonzották. Az FDI a KKE-régió országaiban az exportképes feldolgozóipari szektorba, míg a többi új tagországban a bank-, az ingatlan- és más, nem exportképes szektorokba áramlott, többek között ingatlanpiaci buborékokat okozva. Így a gyors technológiatranszfer előnyeit a KKE-országok élvezhették leginkább. Jól illusztrálja ezt a bemutatott ábra, amely szerint a közepes és csúcstechnológiai exporthányad tekintetében az első öt helyet az öt KKE-ország foglalja el. Ezt a kedvező jelenséget viszont csak Szlovákia, Lengyelország és Csehország tudta kihasználni és kereskedelmi aktívumot felmutatva elkerülni a súlyos fizetésimérleg-deficit felhalmozódását.

Farkas Beáta következtetése szerint technológiai váltásra, a külkereskedelmeképes szektorok innovációjára van szükség, mert a konvergencia nem valósulhat meg, ha a kohéziós országok a nemzetközi termelési lánc legalsó fokáról nem tudnak elmozdulni. Az exportkösár versenyképességét kell növelni erre irányuló humántőke- és technológiai beruházásokkal. Hozzáteszi, kétséges hogy minden kohéziós ország magas kormányzati teljesítményt tudna felmutatni ezen a téren.

HASONLÓSÁGOK ÉS KÜLÖNBSÉGEK AZ ÚJONNAN CSATLAKOZOTT KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI ORSZÁGOK VÁLSÁGKEZELÉSÉBEN Kovács Árpád, az INTOSAI, valamint az Állami Számvevőszék korábbi és a Költségvetési Tanács jelenlegi elnöke *Hasonlóságok és különbségek az újonnan csatlakozott közép- és kelet-európai országok válságkezelésében* című tanulmányában a volt szocialista tervgazdaságok költségvetési és közpénzügyi sajátosságaira összpontosítva értékeli a válságra adott kormányzati válaszlépéseket.

A költségvetési kiadások relatív nagyságát, felhasználás szerinti (működési kiadások, beruházás, bérek, szociális, támogatások) megoszlását és az adósságpályákat tekintve nem tapasztal olyan szignifikáns különbséget a régi és az új tagországok csoportja között, amely meghatározná a költségvetés fenntarthatóságát. Ez megerősíti azt a feltételezést, miszerint a törésvonal nem régi és új tagok csoportja között húzódik.

A válsággal szemben leginkább azok az országok voltak védtelenek, amelyek már a válság kirobbanását megelőzően sem tudták növekedésükhöz, illetve bevételi forrásaikhoz igazítani költségvetési kiadásaikat. A túlfogyasztás és a nem hatékony, viszont „bőkezű” jóléti szolgáltatások itt deficitekben, belföldi megtakarítások hiányában pedig ikerdeficitekben csapódtak le. Az utóbbinak köszönhetően megnövekedett külfölddel szembeni törlesztési kötelezettségek a beruházásokat kizorítva aláássák a gazdaság kilábalási esélyeit, újabb feladat elé állítva a válságkezelést. Mindezek hatását szemléltetve bemutatja, hogy az egyes országok 2007 és 2011 közötti államadósságnövekményének mekkora része köszönhető az elsődleges egyenleg romlásának és a finanszírozási környezetben bekövetkező változásoknak.

A vizsgált országok körében az előrelépést többek között az is hátráltatja, hogy a közpénzügyi rendszerek struktúrája – részben a „szocialista” örökség részét képező jogosultsági rendszereknek köszönhetően – merevebb, amelynek megváltoztatásához vészhelyzetnek kellene beállnia vagy a társadalom szélesebb körű támogatására lenne szükség.

A szerző az induló feltételek értékelése után az egyes országok válságkezelési lépéseit két szakaszra bontva mutatja be. Ennek oka az a különbség: míg az első fázisban az intézkedések többnyire csak kullogtak az események után, addig a második periódusban a vizsgált országok – Magyarország és Románia kivételével – egy táborat alkotva a széles skálájú in-

tezkedésektől a visszafogottabb közvetett beavatkozások felé mozdultak el. A bankadókkal kapcsolatban megjegyzi, hogy a bankrendszer teljesítményét és méretét, valamint a költségvetési bevételek volumenét figyelembe véve a magyar intézkedések a többi országgal összevetve összehasonlíthatatlanul radikálisabbak voltak, mértékük pedig veszélyeztetheti a finanszírozási aktivitást és a gazdasági növekedést.

A szerző végkövetkeztetése szerint napjainkban regionális, kormányzati és globális intézményi szinteken is hiányzik a társadalom- és közgazdaság-tudományi kutatáson alapuló döntéshozás, illetve a problémák stratégiai szintű kezelése. A tanulmány másik fontos megállapítása, hogy a válságkezelés sikere nem pusztán a gazdasági ésszerűsítések megfelelő keverékén vagy dózisan múlik, hanem olyan kevésbé számszerűsíthető minőségi kategóriákon, mint a társadalom külső és belső alkalmazkodóképessége. Nagy önfegyelem, türelem és konszenzuskeresés szükséges ahhoz, hogy a változásokhoz történő alkalmazkodás jegyében megtett erőfeszítéseket ne térítse el az azonnali beavatkozás reflexszerű belső kényszere az improvizatív megoldások irányába.

AZ INFLÁCIÓKÖVETÉSI MONETÁRIS POLITIKA HELYTÁLLÓSÁGA ÉS A KKE-ORSZÁGOK EURÓZÓNA-TAGSÁGA
A kötet munkái közül kétségtelenül *Kiss Gábor Dávid*, a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) tanársegédjének és *Andreász Kosztopulosz*, az SZTE professzorának tanulmánya járja be a legnagyobb ökonometriai mélységeket. A nevékhöz fűződő *Az inflációkövetési monetáris politika helytállósága és a KKE-országok euró-zóna-tagsága* című írás az euró előszobájában ragadt három KKE-ország Lengyelország, Csehország és Magyarország monetáris politikájának helyzetét és kilátásait értékeli.

Alapvető kérdése, hogy ezen – alulfejlett tőkepiaccal, alacsony megtakarítási felhalmozódással, túlközpontosodott bankrendszerrel, következképpen jelentős tőkeimporttal jellemezhető – országok és az euró-zóna tőkepiacai

között létezik-e a maastrichti értelemben vett kamat- és árfolyam-konvergencia, illetve, hogy ezekben az országokban az inflációkövetési monetáris politika képes-e önállóan kezelni a pénzügyi piaci kríziseket.

A tanulmány a gazdasági kutatások azon áramlatába tartozik, amely felismerve a tőkepiacok tökéletlen mivoltát a meghatározó piaci szereplők jelenlétét, a piaci hatékonyság helyébe egy jobban illeszkedő modellt igyekszik állítani. Az első kérdés tekintetében ez azt jelenti, hogy amennyiben egy fertőzést, elszigeteltséget vagy kölcsönös függőséget, azaz kollektív cselekvési mintákat magában foglaló komplex tőkepiaci modell megmagyarázza a vizsgált piacok viselkedését, a konvergencia átmeneti mivoltára, illetve torzítottságára következtethetünk. Bár e kollektív viselkedésnek sokféle oka lehet, a szerzők által követett kutatási eredmények értelmében ezek a jelenségek a skálafüggetlen hálózatok sajátosságának tekinthető extrém események dinamikus tulajdonságaiból következnek. A skálafüggetlen hálózatok jellemzője, hogy a hálózat elemei közötti kapcsolatok számát tekintve csekély számú csomóponti szereplőről (*hub*) és nagyszámú egyéb szereplőről beszélhetünk. A világháló, a szervezetünket alkotó fehérjék és a nemi betegségek terjedése mellett a gazdasági szereplők és a pénzügyi piacok közötti hálózatok viselkedése egyaránt leírható a skálafüggetlen hálózatok oligopolisztikus modelljével. Ezek a hálózatok ugyan hibátűrők, a csomópontok, jelen esetben a pénzügyi hub-ok sérülésére azonban rendkívül érzékenyek. Ez egyben azt is jelenti, hogy a vizsgált kis gazdaságok sérülékenysége nem pusztán a makrofundamentumaiktól és bankrendszerük állapotától, hanem a hub-ok viselkedésétől és a hozzájuk fűződő kapcsolatauk minőségétől – például a külföldi követelések lejáratí szerkezetétől – függ.

Ebből egyenesen következik a szerző vizsgálódásának második kérdése. A monetáris politika autonómiája – miszerint a központi

bank képes az irányadó rátát a makrogazdaság állapotának megfelelően, más szóval a kulcsvaluta-övezetek monetáris politikájától függetlenül megállapítani – a függőségnek ezen a szintjén falakba ütközhet.

A tanulmány a kérdések megválaszolásához a fenti, évtizedek alatt kiérlelt gondolatmenetet követve diagnosztikai modellt állít fel. Következtetéseihez indikátorként a 3 hónapos és 10 éves lejáratú állampapír-, a deviza és a részvényt piacok napi hozamait alkalmazza. Célja a FED és az ECB által generált áttételes hatások feltárása az euróaspiráns országokra. Először elveti a vizsgált piacok hatékonyságára vonatkozó feltételezést, majd az extrém napokon vizsgált piacok közötti korrelációkban bekövetkező változásokból következtet a kollektív viselkedés egyes formáira.

A FISKÁLIS POLITIKA SZEREPE *Anna Visvizi*, az American Collage of Greece professzora *A válság kezelése Görögországban: A fiskális politika szerepe* című tanulmányában arra keresi a választ, hogyan tudott Görögország a nemzetközi együttműködés keretében lehetővé váló két hitel és a kötvénycsereprogram adta lehetőséggel élni. Részletesen bemutatja az egyes hitelcsomagokhoz kötött mennyiségi és minőségi kritériumokat, a megalkotott intézkedéscsomagok tartalmát.

A tanulmány újdonságát az adja, hogy a makrogazdasági változók és a görög gazdaság vesszőfutásának korrelációs vizsgálata helyett a fiskális beavatkozások minőségének vizsgálatára koncentrálna. Érvelése szerint a gazdasági aktivitás visszaesését, a munkanélküliség és a szociális kiadások drámai emelkedését sokkal inkább a növekedésgátló, „orrnehéz” fiskális politika okozta.

Bár a 2010. májusi Megértés Memorandumában lefektetett célok a végső hitelező szerepét betöltő IMF által általában ajánlott fiskális konszolidáció szokásos receptjét követették, a program sikerét három tényező már a kezdetektől jelentősen hátráltatta. Egyrészt

a görög válságot – a szerző szerint – tévesen, likviditási problémaként kezelték, így a strukturális problémák már az első pillanatban háttérbe szorultak. Másrészt a fiskális konszolidáció célja és megvalósítási időhorizontja túlságosan ambiciózus, következőképpen megvalósíthatatlan volt. Harmadrészt az IMF tárgyalódelegációjának érkezése előtt elfogadott, a kormányzat tettekeszségét bizonyítani hivatott rendkívül szigorú adócsomag döntően befolyásolta a „Trojka” és a PASOK kezdeti megállapodását. A rövid távú bevételektől „orrnehéz” programmal a kormánypárt olyan tág mozgásteret harcolt ki, amely lehetővé tette, hogy viszonylag szabadon alkalmazza az abban foglalt intézkedéseket. A kormánypárt ennek köszönhetően a kiigazítás terheit az államigazgatás és a kiadáscsökkentő intézkedések felől a magánszektor és a bevételnövelő intézkedések felé tolta: utóbbiakat a megjelölt időben és megnövelt terheléssel alkalmazták, előbbieket csökkentett tartalommal, késve vagy egyáltalán nem vezették be. A kezdeti gigantikus adócsomag konszolidációs üteme azonban nem volt fenntartható az elkövetkező években: az összeállított táblázatok részletesen bemutatják, hogy évről-évre hogyan vétette el bevételi előirányzatait a kormányzat.

A tanulmányból továbbá kiderül, hogy a magyar után arányaiban a legnagyobb közgazdasági rendszert fenntartó kohéziós országot mind létszám, mind javadalmazás tekintetében súlyos egyensúlytalanságok jellemzik. A szerző végül az OECD-nek az adószedés hatékonyságát jelző indikátorai alapján elveti azt a népszerű, ám pontatlannak vélt nézetet, amely szerint a kormányzat csökkenő adóbevételeinek fő oka az adóelkerülés.

A LASSÚ NÖVEKEDÉS OKAI MAGYARORSZÁGON *It takes all the running you can do to keep in the same place*⁵ idézi Mihályi Péter, az MTA külső tagja a Vörös Királynő Alízhoz intézett szavait, arra utalva, hogy a magyar gazdaságnak változnia kell, hogy európai vagy globális kör-

nyezetéhez viszonyított helyzete ne változzon. Bár Magyarország célja a felzárkózás, meg kell barátkozni a gondolattal, hogy a leszakadás elkerüléséhez is fejlődésre van szükség. *A lassú növekedés okai Magyarországon* című tanulmányában a szerző bemutatja, hogy Magyarország a kiegyezés ideje óta hogyan teljesített európai és globális környezetéhez viszonyítva. Az idősorok alapján elmondható, hogy nem volt korábban olyan ciklus, amelyben – a külső adósság számottevő romlása nélkül – érdemben felülteljesítettünk volna. Körbejárva a lehetséges okokat, a természeti erőforrások hiányánál, az adósságnál, – a magas éves munkaóraszám által nagyrészt tompított – alacsony foglalkoztatottságnál, valamint az emelkedő függőségi rátánál súlyosabb problémának értékeli a munkaerő alacsony termelékenységét. Ezen belül az alulfinanszírozott oktatási rendszert annak nemzetközi összehasonlításban átlagos teljesítménye miatt zárja ki, mint lehetséges okot, és bár a migrációban is nagy lehetőségeket lát, a végső válasznak a méretgazdaságosság hiányát tekinti. A magyar gazdaság humán és anyagi tőkéje rendkívül elaprózott, ezt a tízezer főre jutó mikroállalkozások száma szerinti európai rangsorban elfoglalt vezető helyünk is jól példázza. A termelékenység nyelvére lefordítva ez azt jelenti, hogy amíg a kis cégek 4,5 és a nagy vállalatok 8,2 millió forintos alkalmazottankénti hozzáadott értéke közötti jelentős különbség nem csökken, a jelenlegi tőkeszerkezet hatalmas növekedési áldozatokkal jár. Sajnálatos módon ez a különbség folyamatosan növekszik. Ezen a ponton elérkezünk ahhoz a dilemmához, amely szerint a termelékenység alacsony szintje mellett a magas egységköltség, így az alacsony kereslet miatt nem képződik elegendő fedezet a minőségi (innováció) vagy mennyiségi (beruházás) növekedésre. Ha viszont nincs lehetőség növekedni, akkor nincs lehetőség arra sem, hogy a méretgazdaságosság előnyeinek köszönhetően javuljon a termelékenység. Mihályi Péter rész-

letesen bemutatja, hogy milyen szemléletbeli változtatásokra van szükség, ha a magyar gazdaság ki akar törni ebből az ördögi körből.

* * *

Farkas Beáta kötetének különlegessége, hogy építőkövei feltétlenül arra ösztönzik az olvasót, segítségükkel újra és újra megpróbálja rekonstruálni az európai övezet múltját és jelenét a lehetséges jövőképek után kutatva. Arra a kérdésre, hogy az európai gazdaság fundamentumainak meggyengülése mellett miként tartható vagy emelhető az életszínvonal és a világpolitikai jelentőség, a nyugat-európaiak válasza az integráció volt. Arra a kérdésre, hogy az integráció hogyan menjen végbe, többnyire a bővítés volt a válasz az elmélyítéssel szemben. A jelenlegi életszínvonal tehát részben integrációs szinergiákon, és amint a jelenlegi válság érzékelteti, részben az adósságállomány növekedésén alapul. Mivel az eladósodás és a bővítés is korlátokba ütközött, az elmélyítés az

egyetlen rendelkezésre álló eszköz. Ez a regionális nagyhatalmak egyelőre eltérő föderatív és konföderatív elképzeléseinek összeegyeztetése és a kohéziós országok érettsége, fegyelmezettsége nélkül elképzelhetetlen. A kötet mondanivalójának összefoglalásként elmondható, hogy nem egy ciklikus válságról van szó, hanem egy olyan mélyen gyökerező strukturális krízisről, amely alapvetően befolyásolni fogja az európai társadalmi-gazdasági modellt. Ami a probléma eredményes kezelését illeti, a szerzők soraiból kiolvasható a felelősségteljes, közgazdaságtanilag megalapozott politizálás iránti igény, ami a legtöbb esetben szkeptikus várakozásokkal társul.

Tömény olvasmány, mivel a 11 aspektus önmagában megérdemli a figyelmet, hogy egy külön kötet foglalkozzon vele. A szerzőknek ennek ellenére sikerült többnyire információvesztés nélkül tömöríteniük mondanivalójukat. Kiváló kiadvány azok számára, akik a teljes képet szeretnék befogni.

JEGYZETEK

¹ „A globális krízis Európai Unióra gyakorolt hatásai”

² Az ENSZ munkaügyi szervezete

³ Az eredeti szövegben a „political efficiency” és a „policy efficiency” kifejezések.

⁴ Arra a felfogásra utal, miszerint az azonos kamatmérték minden tagország adottságához illeszkedik.

⁵ „Mindent meg kell tenned amit csak tudsz, hogy megőrizd helyedet.”